

het materiaal als zodanig door zich te richten op wat hij als zijn onderwerp ziet: de volksdevotie. Met die term belast hij zijn betoog, want wat waren de broederschappen sociaal gesproken? Daarover worden heel wat mededelingen gedaan zonder dat deze echter in een samenhangend betoog worden geëvalueerd. Eigenlijk is alleen hoofdstuk 6, 'Werking', gericht op de inhoudelijke strekking van de broederschapsactiviteiten, waarbij overigens meer de verschijnselen als zodanig centraal staan dan dat de auteur zich concentreert op de doorleving van de betreffende activiteiten.

Uit het 'Besluit' (327-349) blijkt tenslotte hoe interessant de materie is en hoe veelzeggend de bevindingen van de auteur zijn. In die ruim twintig bladzijden staat in essentie waarover het hele boek eigenlijk zou hebben moeten gaan, ook in vergelijking tot andere studies en andere regio's. Het registrerende gedeelte van dit tweede luik blijft een rijke databank die heel wel aansluit op al de gegevens uit het eerste boek. Wellicht wordt het inzicht in de materie dat ons in de beide laatste hoofdstukken van dit boek wordt geschonken nader geaccentueerd door de uiteenzettingen in het derde luik: de auteur belooft immers impliciet dat dan wat hier als broederschapsdevotie wordt geopenbaard zal worden ingepast in het algemene religieuze patroon. In spannende afwachting van die voltooiing kan thans al worden vastgesteld dat Trio een rijke buit uit de Gentse archieven heeft opgeduikeld waarvan de betekenis niet alleen tegen de achtergrond van de reformatie maar ook als zelfstandig gegeven meer dan de moeite waard is.

J. van Herwaarden

W. Verbeke, e. a., ed., *Serta devota in memoriam Guillelmi Lourdaux. Pars prior: Devotio Windeshemensis* (Mediaevalia Lovaniensia, Series I/Studia XX; Leuven: Universitaire pers Leuven, 1992, x + 452 blz., Bf2200,-, ISBN 90 6186 463 1).

Deze bundel met zeventien opstellen verschijnt helaas na de dood (in 1989) van de Leuvense geleerde Willem Lourdaux. Zes opstellen zijn eigenlijk becommentarieerde tekstuitgaven. John van Engen levert de tekst van het *Compendium decursus temporum monasterii Christifere Bethleemitice puerpere* (41-78), in de jaren tachtig van de vijftiende eeuw geschreven door Petrus Impens. De inleiding (3-40) toont hoe belangrijk het Brabants perspectief op de oorsprong van de Moderne Devotie was ten opzichte van de veelal dominante visie die in de loop der tijd vanuit Windesheim is ontwikkeld. De bijdrage van Marcel Haverals bevat de publikatie van het traktaat *Contra detractores monachorum* van Dirc van Herxen (249-294; inl.: 241-248), volgens een tussen 1420 en 1450 vervaardigd verzamelhandschrift dat zich thans in het Keulse Stadtarchiv bevindt (GB 4° 100, 23^r-46^v). Eveneens omvangrijk is de door Robrecht Lievens met de titel 'Tegen de tamboers' voorziene tekst van een dichtwerk van 672 strofen (358-381) die wellicht omstreeks 1340, maar in ieder geval vóór 1434 door waarschijnlijk een 'leek van gevorderde leeftijd' (356) is geschreven en die bewaard is gebleven in een omstreeks 1434 te dateren handschrift uit Brussel (K.B 720-722; tekst gedicht: 40^v-43^v). Drie teksten van geringere omvang staan voorts in de bijdragen van respectievelijk Dirk van den Auweele en Amber Verrycken, die in hun bijdrage (79-114) over Jan van Huldenberghe — de stichter van OLV te Heer Isaaksbos — heel wat overhoop halen naar aanleiding van (?) de necrologie en een uitbreiding daarvan over genoemde Jan (tekst: 109-114); van Raf. de Keyser en Paul Trio: de tekst van de *inclusio* van Melle uit 1447 (199-202; inleiding: 189-198) en van Andries Welkenhuysen, die, ingeleid, vertaald en becommentarieerd, een Mariale kerstzang van 72 terzinen publiceert (427-452) die is te vinden in een omstreeks 1500 te dateren waarschijnlijk

uit de Noordelijke Nederlanden afkomstig verzamelhandschrift (met onder andere 19 Latijnse liederen met muzieknotatie) uit de KB in Brussel (II 270; 165v-166r).

Noël Geirnaert en Franciscus Vanhoof geven voorts een impressie van de Windesheimse invloed in respectievelijk Brugge (115-131) en Aarschot (133-154), gevolgd door een beknopte bijdrage van Wilhelm Kohl (156-167) over het aandeel van Munsterse domheren aan de Moderne Devotie (met een duidelijke piek tussen 1440 en 1470 en een geringe opleving tussen 1490 en 1510), waarna die eerste, historische, afdeling van de bundel wordt afgesloten met een verhandeling door Erik van Mingroot (169-186) over het besluit aangaande de onderhoudsplicht voor elf kanunniken van Elsegem in 1782, een verliespost voor het Gentse Sint Veerlekapittel die zich nog tot 1827 — het sterfjaar van de laatste betrokkene — zou doen gevoelen. Naast de hiervoor al aangestipte bijdrage over Melle bestaat de tweede, juridische, afdeling verder alleen nog uit het opstel van Rudolf Th. M. van Dijk, die in zijn voortdurende *queste* naar statutenboeken twee tot nu toe onbekende statutenboeken uit de Sint Trudo-abdij van Odegem signaleert (203-222). De 'spirituele' afdeling van de bundel wordt geopend door een impressie van Anton G. Weiler over Geert Grote en zijn zelfbeeld (225-239). Na de hiervoor al aangestipte bijdrage van Haverals met het traktaat van Dirc van Herxen blijft Dirc nog even onderwerp van aandacht in de bijdrage van Georgette Epiney-Burgard over diens indringend door Jean Gerson geïnspireerde opvoedingsideeën (294-304) op basis van vier nog steeds onuitgegeven geschriften van zijn hand die zijn te vinden in een handschrift uit de Utrechtse universiteitsbibliotheek (Ms. 380, f° 71^r). Dan vestigt Manfred Gerwing de aandacht op een leerdicht van Peter von Zittau (gest. 1339), abt van Königsaal bij Praag (305-320), dat in combinatie met het wellicht door dezelfde abt geschreven uitgebreide devotie-traktaat *Malogranatum* tot de bronnen van de spiritualiteit der Moderne Devotie zou kunnen worden gerekend. Deze afdeling wordt afgesloten met een bijdrage van Jan Bethlehem over de devoten en het aardse Jerusalem (321-334). Uit de laatste, filologische, afdeling heb ik hiervoor al de twee bijdragen van respectievelijk Lievens en Welkenhuysen vermeld. Mare Laureys behandelt de aantekeningen bij de oden en epoden van Horatius die Johannes van Meerhout, regulier kanunnik van Korsendonk, omstreeks 1450 heeft geschreven (383-413) en die hem laten kennen als een ouderwetse glossator wiens werk helemaal niet lijkt op dat van eigentijdse humanisten. Gilbert Tournoy vestigt de aandacht op de in 1507 te Utrecht geboren medicus Gijsbrecht van Langerak (Gisbertus Longolius) die zich ook als Graecus heeft doen kennen (415-425). Een rijke bundel.

J. van Herwaarden

H. Installé, 'Le triptyque Merode. Evocation mnémonique d'une famille de marchands colonaïs, réfugiée à Malines', *Handelingen van de Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen*, XCVI (1992) i (Mechelen: Koninklijke kring voor oudheidkunde, letteren en kunst van Mechelen, 1993) 55-154.

Deze bijdrage bevat een overvloedige oogst aan archivalische en iconografische gegevens over de familie Engelbrecht/Ymbrecht waaronder de vermoedelijke opdrachtgever van het zogenaamde Merodealtaar, toegeschreven aan de anonieme Meester van Flemalle, en dat sinds 1957 in het Metropolitan Museum of Art, afdeling The Cloisters, is opgenomen; gegevens die ter beschikking worden gesteld van historici, kunsthistorici, genealogen, heraldisten, volkskundigen, oudheidkundigen. De bijdrage geeft blijk van zulk een overstelpende ontdekkingsvreugde

dat men graag enige wanorde door de vingers ziet. Elkeen kan er desgewenst de gegevens die hem interesseren uit halen en systematiseren.

Het is nochtans noodzakelijk vooraf enkele grenspalen te plaatsen. Wat de attributie betreft moet uitdrukkelijk gewaarschuwd worden tegen de hypothetische identificatie van de Meester van Flemalle met de historische figuur van Robert Campin te Doornik; een identiteit die door schrijver zonder meer wordt aanvaard. Er is van Campin geen enkel gedocumenteerd paneel-schilderij bekend noch vermeld die deze identiteit zou kunnen staven. Dat leden van de familie Engelbrecht handel hebben gedreven met Doornik kan daartoe niet als een geldig argument worden gebruikt. Zij hebben ook met andere steden gehandeld. Laat men dit probleem terzijde, dan staat men vrijer om de geboden archivalia naar waarde te schatten.

De wapenschilden, de genealogie, de allianties en een aantal concrete biografische gegevens van de uit Keulen afkomstige en te Mechelen en Antwerpen gevestigde familie zijn van aard om het probleem van de opdrachtgever van het retabeltje te belichten en de datering van het kunstwerk te omschrijven. 1450 blijkt een spildatum te zijn voor de genese van het werk, (vermits het motief van de ketting op het wapenschild niet vroeger zou kunnen voorkomen) en de naam van Peter Engelbrecht lijkt de meest waarschijnlijke als stichter van het werk.

Bij het doorworstelen van de tekst blijft voorzichtigheid geboden daar we een aantal fouten noteerden: pagina's 55-56: noot 4 is niet vermeld; wellicht horen noten 3 en 4 bij elkaar, zie pagina 114; pagina's 57-58: er is twee maal een noot 6bis. De derde vrouw van Peter, Aleydis de Kempenere (pagina's 58,82 en stamboom III) wordt elders (pagina's 150 en 153) Margareta genoemd. Verder zijn er enkele gemakkelijk te verbeteren drukfeilen. Overigens hebben we bezwaar tegen de onhebbelijke gewoonte om de originele voornamen van de personen te vertalen.

Een heel bijzonder woord van lof verdient de illustratie, de heraldische, maar vooral die betreffende de steeds intrigerende voorstelling van Jozefs schrijnwerkerij, de gemaakte of in aanmaak zijnde voorwerpen en de daartoe gebruikte werktuigen.

Signaleren we ten slotte dat A. Chatelet (*L'atelier de R. Campin. Les grands siècles de Tournai* (1993) 25 noot 26), met referentie naar de hier besproken bijdrage, absoluut foutief beweert dat 'non Jan Imbrechts.maissoncousinRombaut' als donateur wordt beschouwd; terwijl het in feite Peter is die door schrijver als vermoedelijke schenker wordt aangeduid. Zo ziet men nog maar eens hoe een oppervlakkige lezing heel foutieve beoordelingen in omloop brengt; iets wat we de laatste jaren meermaals hebben vastgesteld.

E. Dhanens

F. Keverling Buisman, ed., *Ordelen van de Etstoel van Drenthe 1450-1504 (1518)* (Werken der Stichting tot uitgaaf der bronnen van het oud-vaderlandse recht XXIII; Zutphen: Walburg Pers, 1994, xxi + 458 blz., f75,-, ISBN 90 6011 892 8).

Vrijwel gelijktijdig met zijn proefschrift waarin hij de samenstelling en de werking van de Drentse Etstoel (hoge bank) en het karakter van de door hem benutte 'ordelboeken' — een particuliere, uit omstreeks 1500 daterende verzameling van tussen 1399 en 1504 uitgesproken vonnissen—uiteenzette (1986), publiceerde Keverling Buisman het eerste deel van zijn uitgave van de bronnen in kwestie. In 1994 volgde hierop het tweede deel, waarmee de editie (die ook de herdruk van al eerder uitgegeven oordelen van 1516 tot 1518 omvat) is voltooid. Het aantal beschikbare vonnissen is daarmee van ruim 2700 tot ruim 5800 toegenomen. De wijze van editie